

Van de schoonheid en de troost

• vrijdag 27 februari 2009

Zeg nooit zomaar verzameling tegen een collectie. Mensen investeren er niet alleen geld, maar ook emoties in. Neem hen hun collectie af en ze voelen zich reddeloos verloren. Dat overkomt ook Helena in *Het boek van toeval en toeverlaat*.

In de Zuid-Afrikaanse literatuur is schrijfster en beeldend kunstenaar Ingrid Winterbach (1948) al lang een vaste waarde. Ze debuteerde in 1984 met *Klaaglied voor Koos*, onder de schrijversnaam Lettie Viljoen, een pseudoniem dat ze tot rond de eeuwwisseling bleef gebruiken. Voor haar roman *Niggie* (2002), over de boerenoorlog, kreeg ze de prestigieuze Hertzogprijs. Het boek werd in 2007 vertaald in het Nederlands, maar dat leidde bij ons niet echt tot een grotere bekendheid. Hopelijk komt daar verandering in met de vertaling van haar jongste roman, *Die boek van toeval en toeverlaat* (2006). Ingrid Winterbach heeft de reputatie een moeilijk auteur te zijn. Haar verhaallijnen zijn meestal ondergeschikt aan de symboliek en ze hanteert graag een associatieve en experimentele schrijfstijl.

In *Het boek van toeval en toeverlaat* kiest ze voor een conventionelere aanpak. De roman heeft een duidelijke, herkenbare plot en de personages dragen elk op hun manier bij tot de opbouw van het verhaal. Er zit vaart in dit boek en de spanning houdt de lezer tot op het einde in zijn greep. Tegelijk schuilt achter de boeiende vertelling een complexe en diepgaande thematiek.

De aanzet tot het verhaal is de diefstal van een collectie schelpen die toebehoren aan Helena Verbloem, het hoofdpersoonage van de roman. De schelpen hebben niet echt een grote materiële waarde, maar voor Helena gaat het om een persoonlijk en emotioneel verlies. Ze heeft elke schelp nauwkeurig uitgekozen vanwege haar schoonheid; elke schelp draagt een stukje verleden met zich mee. De collectie is haar steun en toeverlaat, haar troost in moeilijke momenten. De schelpen zijn de ziel van haar bestaan. Het 'gemis' dat ze ervaart na de diefstal dwingt haar tot een bijna obsessieve zoektocht naar haar verloren kleinoden. Het is meteen ook een zoektocht in haar verleden en psyche.

Zielsverwanten

Helena verliest haar collectie tijdens een verlijf in Durban, waar ze meewerkt aan het project van Theo Verwey, een taalkundige die een lijst opstelt van alle verdwenen of in onbruik geraakte Afrikaanse woorden. Aanvankelijk hebben Helena en Theo een vrij zakelijke werkrelatie, maar door de gesprekken die ze voeren over de 'verloren' woorden sluipt er meer en meer intimiteit binnen. Helena is op zoek naar troost, naar een opvulling van de leegte die de gestolen schelpen hebben achtergelaten. Vooral bij de letter D, met lemma's als 'dood', en 'droef' en 'duivel', of bij de letter H, met woorden als 'hartenleed' en 'hartenpijn', voelen we de emotionele ondertoon. Ook in de conversaties over muziek en literatuur, waarin steeds weer aspecten van schoonheid en vergankelijkheid doorzinderen, bespeelt Helena de gevoelige snaar.

De perfecte en eeuwige schoonheid van de schelpen is niet meer dan een illusie. Alles is uiteindelijk vergankelijk en gaat verloren. In die context is het niet toevallig dat het bureau van Theo zich in het natuurhistorisch museum van Durban bevindt. Helena ontmoet er een bont gezelschap van personages die elk op hun manier een rol spelen in het emotionele labyrint waarin ze ronddwaalt. Sof Benade, een vertaalster en taaladviseur, wordt haar klankbord en zielsverwante.

Maar ze vindt vooral troost bij de paleontoloog Hugo Hattingh. Op een koele en wetenschappelijke, afstandelijke manier beantwoordt hij haar nieuwsgierige vragen over het ontstaan van het universum. Heel gedetailleerd en precies vertelt hij haar over de vorming van onze planeet en over de evolutie van het leven op aarde. In die kosmische ontwikkeling zit geen doel of plan. Wat is, is het resultaat van toevalligheden. De blinde, onverschillige natuur experimenteert en creëert, maar laat evengoed sterven en verdwijnen.

Kosmisch drama

In het grote kosmische drama dat Hugo Hattingh voor Helena schetst, verzinkt haar eigen kleine tragedie in het niet. Haar 'gemis' blijft, maar toch lijkt het erop dat ze met het verlies van haar schelpen leert leven. Hoe meer ze gefascineerd raakt door de onverschilligheid van het universum en de voortschrijdende kosmische tijd, hoe meer ze bovendien haar relaties met de anderen en met de geliefden uit haar omgeving gaat koesteren.

Sommige geliefden, zoals haar zus Joets, zijn uit haar leven verdwenen. Anderen vallen plots uit haar leven weg, zoals Theo, die sterft aan een hartaanval. Helena beseft uiteindelijk dat de schelpen maar een afleiding waren, een afspiegeling van haar verlies, een houvast waarmee ze zich aan het verleden vastklampte. Die ban zal ze uiteindelijk doorbreken.

Het boek van toeval en toeverlaat is een schitterende roman, met de juiste balans tussen humor en tragiek, met heel veel milde ironie. Het verhaal schetst de broze confrontatie van het kleine ik met de onmetelijkheid en de blinde willekeur van het ons omringende universum.

Tussen die twee uitersten situeert Winterbach de teloorgang van een taal (het Afrikaans) en de snelle evolutie van een land (Zuid-Afrika), waarin de oude zekerheden moeten plaatsruimen voor nieuwe gewoonten. Deze roman is een absolute aanrader voor wie houdt van een beetje melancholie en de breekbaarheid van wat dierbaar is.

INGRID

WINTERBACH

Het boek van toeval en toeverlaat.

Vertaald door Riet de Jong-Goossens, Cossee, 350 blz., 22,90 .

Ludo Teeuwen